

Taktika komunistických církevních tajemníků 1948–50 v Jihočeském regionu*

Radomír Malý

Komunistická státní moc zahájila pronásledování katolické církve hned po únoru r. 1948. Je známo, že nejdříve zrušila církevní školy a většinu periodického církevního tisku.¹ Poté došlo na požadavek, aby biskupové deklarovali svoji loajalitu komunistickému režimu a umožnili provládním duchovním kandidaturu ve volbách. Po nezdaru této své snahy komunistické úřady uvedly v život protibiskupskou tzv. Katolickou akci, což vedlo ke známému pastýřskému listu „Věřícím v hodině velké zkoušky“ v červnu r. 1949.² Následovaly internace biskupů a zatýkání duchovenstva. Říjnové zákony z r. 1949 zcela podřídily církev svévoli okresních a krajských církevních tajemníků, kteří rozhodovali nejen o platových výměrech jednotlivých duchovních a o udělení či neudělení tzv. „státního souhlasu k výkonu duchovenské služby“, nýbrž i o povolení konat v obci pouť nebo procesí, o konání bohoslužeb mimo farnost, o výpomoci se zpovědí v sousední farnosti atd.³

Nutno však konstatovat, že boj proti církvi ze strany režimu postupoval podle promyšlené taktiky: Nejdříve byly zlikvidovány nástroje veřejného působení církve, tj. spolky, školy a tisk. Dále přišla na řadu nekonformní hierarchie, potom řeholníci (likvidace klášterů v rámci akce K v dubnu r. 1950) a kněží, kteří nebyli ochotni spolupracovat s tzv. Mírovým hnutím katolického duchovenstva.⁴ Důležité ale je, že v této fázi proticírkevního boje režim ještě nesáhl k ateistické propagandě a k nucení věřících k vystoupení z církve, pokud nezastávali vedoucí nebo politicky důležité postavení. Naopak je třeba říct, že v této době, tj. zhruba na přelomu 40. a 50. let, režim ještě ukazoval vůči křesťanství celkem přívětivou tvář. Jeho propagandistická kampaň a vůbec veškerá politika směřovala k tomu, aby oddělila věřící lid a tzv. „pokrokové“ duchovenstvo od „zrádné“ hierarchie a Vatikánu. Z úředních i propagandistických materiálů té doby v jihočeském regionu je zřejmá snaha ocenit religiozitu prostého obyvatelstva, jeho křesťanské smýšlení a práci tzv. „vlasteneckých“ duchovních, jako něco cenného, co režim míní podporovat a dát do protikladu k „protilidové“ a „reakční“ politice Vatikánu, hierarchie, řeholních řádů a kongregací a „protistátních“ duchovních. O nějaké „ateistické propagandě“, o nucení lidí k vystupování z církve,

* Tato studie je dílčím výstupem z grantu GAČR 2007–2009: Číslo grantu: 409/07/0475, hlavní řešitel doc. ThLic. Martin Weis Th.D. Název projektu: „Katolická církev na jihu Čech ve světle archivních dokumentů let 1949–1976“.

¹ Václav VAŠKO, *Neumlčená*, sv. 2, Praha: Zvon, 1990, s. 57–58; Karel KAPLAN, „Stát a církev v Československu 1948–56,“ in *Studie 89*, Řím: Křesťanská akademie, 1982; *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, ed. Jiří Hanuš, Brno: CDK, 2001.

² VAŠKO, *Neumlčená*, sv. 2, s. 67–68.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 133n, dále Jiří HANUŠ, „Mezi martyriem a kolaborací,“ in *Stát a církev v roce 1950*, ed. Jiří Hanuš a Jan Stříbrný, CDK, Brno 2002, str. 117n.

o skandalizování a zesměšňování náboženské víry nebyla v té době ještě vůbec řeč. To je záležitost až pozdější periody, konkrétně druhé poloviny 50. let. Pokusím se toto dokumentovat na základě archivních materiálů z fondu ONV Týn nad Vltavou.

Ve druhé polovině 50. let docházelo k propouštění věřících učitelů z práce. Směrnice ministerstva školství neustále připomínaly, že „účast na bohoslužbách je neslučitelná s učitelským posláním.“⁵ Na přelomu 40. a 50. let tomu tak ale nebylo, komunistický režim se naopak snažil získat učitele-katolíky do Katolické akce (dále jen KA), založené na podporu vládní církevní politiky a zaměřené proti biskupům. Ve vedení KA nalezneme i vlivné komunisty, kteří neměli s katolicismem nic společného, předsedou byl např. manžel známé „proletářské“ spisovatelky Marie Pujmanové Ferdinand Pujman.⁶ Okresní Akční výbor Národní fronty (dále jen OAV NF) rozhodl na svém zasedání 22. října 1949 poslat pozvánku na schůzi celkem 50 učitelům na okrese, které označuje za „věřící katolíky“, neboť „mají být získáni pro práci v Katolické akci a agitaci pro ni mezi katolickým obyvatelstvem ve své obci.“⁷ Z uvedeného je zřejmé, že komunistický režim v této době ještě s věřícími učiteli počítal a nemínil je propouštět ze školských služeb, naopak je chtěl využít pro KA, tj. proti biskupům ve snaze oddělit věřící lid od hierarchie. Postihováni byli jen ti katoličtí učitelé, kteří dávali najevo svůj souhlas s postojem biskupů. Tak je zachován dopis školského referátu ONV (podpis nečitelný) na školský referát KNV se žádostí o penzionování ředitele chlapecké školy v Týně nad Vltavou Václava Novotného z důvodů „podpory reakční politiky Vatikánu, arcibiskupa Berana a biskupa Hloucha.“⁸

Rafinovanou taktikou bylo také používání náboženského žargonu politickými orgány, spjatými s komunistickou stranou. Tak např. Okresní odborová rada (dále jen OOR) v Týně nad Vltavou v rezoluci 22. 3. 1950 žádá, aby katoličtí věřící podpořili banskobystřického kapitulního vikáře Jána Decheta, dosazeného do funkce státní správou navzdory nesouhlasu Vatikánu a v diametrálním rozporu s církevním právem. Píše se tam doslovně: „Chceme jen takové kněze, kteří by nám z kazatelen hlásali slovo Boží, pokoj a lásku k bližnímu podle zásad křesťanských. V naší lidové demokratické republice není místo pro kněze typu Toufara z Čihoště, který, místo aby byl učitelem, rádcem a mravní oporou svým farníkům, dal se na cestu klamu a podvodu... Jánu Dechetovi přejeme v jeho zodpovědném úřadě mnoho štěstí a čest jeho práci.“⁹ Aby OOR, orgán politický, v němž zasedali téměř výhradně aktivní komunisté a ateisté, žádal od kněží „hlásat slovo Boží...“, to by bylo zhruba o pět let později, kdy se již naplno rozběhla ateistická propaganda, dokonalou absurditou. Tenkrát to však představovalo politickou realitu. Věřící katolický lid měl získat dojem, že komunisté nejsou proti náboženství, ale jen proti hierarchii a té části kléru, která odmítá domnělou sociální spravedlnost, hláсанou komunisty, a podporuje kapitalistické vykořisťování. Proto nepřekvapí, když zde komunistický politický orgán přeje katolickému církevnímu hodnostáři stranické a politické „čest práci“, ale zároveň duchovenstvo vyzývá k hlásání „slova Božího“ a „křesťanských zásad“, tj. jako by

⁵ Petr PUCHTA, *Pronásledování věřících učitelů za komunistického režimu*, diplomová práce na katedře církevních dějin a patristiky TF JU, 2004.

⁶ VAŠKO, *Neumlčená*, sv. 2, s. 70.

⁷ Okresní archiv České Budějovice, fond OCT Týn nad Vltavou, kartón A, folio 16,9.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž, A 16,28.

se komunismus a katolické křesťanství v podstatě vůbec nevylučovaly a kontraverze vznikly jen proto, poněvadž Vatikán, hierarchie a jim poplatná část duchovenstva nechťejí sociální spravedlnost, která je identická s křesťanskými zásadami, ale naopak kapitalistickou sociální nespravedlnost.

S církevně náboženským jazykem se setkáváme i v komunistickém tisku té doby. V Okresním archivu České Budějovice (dále jen OA ČB) jsou zachovány výstisky Rudého práva (dále jen RP), obsahující dopisy „mírových“ duchovních, plné děkování novému režimu, např. 31. 8. 1949 dopis administrátora v Mlázovicích Antonína Veselého nebo 3. 8. 1949 dopis faráře v Jaroměři u Jevíčka Jindřicha Volného (exkomunikovaného arcibiskupem Matochou za ostentativní podporu KA). Redakční uvedení těchto dopisů mluví o „nejdůstojnějším panu faráři...“, v případě exkomunikovaného patera Volného oznamuje, že nebude moci sloužit „mši **svatou**“ (sic!).¹⁰ RP vyprošuje „pokrokovým“ kněžím, angažovaným v Mírovém hnutí, „Boží pomoc“.¹¹ Režimní propaganda chce tak navodit iluzi, že komunisté nejsou ateisty, že věří v Boha a uznávají nejen křesťanské, ale i katolické hodnoty. Proto také se v této době nesetkáváme s tím, co bylo později, zejména na přelomu 50. a 60. let, obvyklé: se zákazem poutí, procesí a božítělových a vůbec všech náboženských průvodů. Na přelomu 40. a 50. let však okresní církevní tajemník v Týně nad Vltavou povoloval tyto akce jako naprostou samozřejmost, a to i těm duchovním, kteří nebyli hodnoceni jako příznivci režimu, ale naopak jako jeho nepřátelé.¹²

O tom, jak se komunistický režim snažil, aby jeho ideologie měla alespoň nádvahem křesťanskou podobu, svědčí také akce „socialistických závazků duchovních“. Okresní církevní tajemník (dále jen OCT) v Týně n. Vl. Eduard Staněk referuje 7. 11. 1950 krajskému církevnímu tajemníkovi (dále jen KCT), že rozeslal všem duchovním na okrese formuláře, které mj. znějí: „...budu působit, aby lidská neřest, mamonářství, byla vymýcena, a poučovat věřící, že při socialistickém uspořádání lze žít nejen lépe a lehčeji, ale také spravedlivěji a křesťanstěji...“¹³ Tyto závazky měly být oficiálně publikovány v místním tisku. Dále se duchovní zavazovali ke sbírce na zlepšení vybavení zdravotnické kliniky korejské lidově demokratické armády.¹⁴ Slovo „křesťanstěji“ by už v podobných závazcích ve druhé půli 50. let nebylo možné, v té době i loajální projevy duchovních, pokud byly publikovány jinde než v Katolických novinách, musely být oprostěny od křesťanského žargonu a zůstat pouze v obecné humanitární rovině, jak svědčí zejména dokumenty Mírového hnutí katolického duchovenstva z konce 50. let.

Komunistická státní moc také s oblibou sahala k lacinému a nemravnému populismu se záměrem poštvat prostý věřící lid proti svým duchovním. Na okrese Týn n. Vl. je to dokumentováno hlášením OCT do Prahy na Státní úřad církevní (dále jen SÚC) dne 17. 4. a 21. 5. 1950.¹⁵ Jednalo se o kuriózní, až komický případ v souvislosti s násilným zabráním františkánského kláštera v Bechyni a odvečením řeholníků v čele s kvardiánem Mořicem Kunovjankem do internačního tábora v Bohosudo-

¹⁰ Tamtéž, A 16,27.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž, A 16,28.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž, A 16,370.

vě. Františkáni podle relací OCT byli velmi oblíbení mezi lidem, protože se snažili každému pomoci, zejména chudákům. Dovolili např. místní chudé ženě, vdově Antonii Ernéové, aby svá vejce nechávala vysedět u jejich slepic a dávali jí také leccos na přilepšenou. Ernéová byla věřící a cítila se františkánům zavázána. Po likvidaci kláštera státní správce objektu František Fuka daroval Ernéové na příkaz OCT téměř všechny klášterní slepice i s kuřaty a k tomu ještě vejce.¹⁶ V tom byla symbolika: Vaši mniši, kterých si tolik vážíte, Vám, zbožným věřícím, dávali jenom jakési „zbytky“, kdežto my, komunisté, vám dáváme z tohoto kláštera úplně všechno. Předpokládali, že prostá žena Ernéová si už nedomyslí, že františkáni dávali ze svého, kdežto komunisté z ukradeného.

Ještě větší podlostí byl případ svobodné Antonie Bendové, o níž OCT 5. 5. 1950 podává zprávu na KCT, že se k ní kvardián Kunovjánek zachoval asociálně jako pravý kapitalistický vykořisťovatel.¹⁷ To mělo být náležitě publikováno v novinách, aby se tak bechyňští františkáni octli na pranýři. Bendová byla údajně u františkánů zaměstnána v letech 1911–44. Když odešla do důchodu, zjistilo se prý, že není vůbec pojištěna, což byla už od počátků první republiky povinnost zaměstnavatele. Soudila se a dosáhla ještě na jaře r. 1945 toho, že františkánský klášter jí musel platit ke státnímu důchodu, jenž byl minimální, každý měsíc částku 475 korun.

Skutečnost byla ovšem zcela jiná, jak dokazuje samotná výpověď Bendové, dochovaná v archivu.¹⁸ Ta zcela vyvrací zmanipulované informace OCT. Bendová byla přijata k trvalému pracovnímu poměru v klášteře jako uklízečka až r. 1940 a kvardián ji okamžitě dal pojistit. Předtím byla bez trvalého pracovního poměru a uklízela příležitostně v různých institucích i u soukromých osob v Bechyni za stravu a nějaké kapesné. Totéž dělala od r. 1911 i u františkánů. Za takových podmínek nebylo samozřejmě podle zákona možné ji pojistit. Po odchodu do důchodu r. 1944 však Bendová zjistila (spíše jí to někdo poradil, což ale archivní dokumenty už neuvádí), že by mohla od františkánů vysoudit nějaké peníze. Zažalovala je tedy za to, že s ní až do r. 1940, tedy téměř celých třicet let, neuzavřeli trvalou pracovní smlouvu, čímž ji údajně připravili o možnost pojištění. Signifikantní je, že Bendová žalovala pouze františkány, nikoli řadu dalších institucí, u nichž rovněž před r. 1940 příležitostně uklízela. Je pravděpodobné, že neměla až do r. 1940 o trvalou pracovní smlouvu zájem, neboť kapesné a strava, když je pobírala od několika subjektů, jí zajišťovaly lepší živobytí, než kdyby byla zaměstnána jako uklízečka nastalo pouze u jediné instituce. Teprve až protektorátní úřady vyhlásily všeobecnou pracovní povinnost, musela se nechat trvale zaměstnat. OCT v citovaném dokumentu ovšem sděluje, že stát převzal na sebe závazek nadále platit Bendové částku, k níž byl kvardián Kunovjánek, internovaný od 14. 5. 1950 v Bohosudově, odsouzen a dokonce ji ještě navýšit.¹⁹ To všechno mělo být samozřejmě propagandisticky využito ve smyslu: na jedné straně asociální mnišští vykořisťovatelé svých věřících, na druhé straně sociálně citlivý komunistický stát, jenž hledí věřícím pomoci.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

I když se komunistický režim snažil v té době ukazovat prostému věřícímu lidu a tzv. „vlasteneckým“ duchovním vlídnou tvář, přece jen se už tenkrát objevovaly signály, že toto nebude trvat dlouho. Již na přelomu 40. a 50. let probíhala akce odstraňování křížů ze škol. Komunistické úřady pravděpodobně předpokládaly, že to nevzbudí přílišnou nevoli obyvatelstva, které bylo na to zvyklé. Už po první světové válce musely být všechny kříže ze školních tříd sejmuty na základě nařízení ministerstva školství.²⁰ Za tzv. druhé republiky po mnichovské dohodě r. 1938 rozhodlo totéž ministerstvo o jejich opětném pověšení do tříd, což bylo ale znovu zrušeno po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava r. 1939.²¹ Po osvobození od německé okupace v religiózních krajích, mezi něž patřily také jižní Čechy, umísťovali ředitelé opět spontánně kříže do škol.²² Vzhledem k tomuto neustálému odstraňování a znovuumísťování krucifixů do tříd počítali komunisté s tím, že obyvatelé si na rychlé střídání těchto změn navykli a všechno proběhne pokojně.

V mnoha případech se mylili, jak svědčí archivní materiály. 15. 9. 1950 hlásí OCT Týn n. Vlt. Eduard Staněk do Prahy na Státní úřad pro věci církevní,²³ že věřící i kněží na okrese jsou touto akcí pobouřeni a stěžovali si u generálního vikáře Buchty. Ten prý se snažil situaci uklidnit a vyzval kněze i věřící, aby tomu nekladli odpor, ale aby rodičovská sdružení na školách požadovala ponechání křížů ve třídách.²⁴

Uvedené údaje na základě archivních materiálů ukazují, že komunistická státní moc uplatňovala na okresech, v terénu, taktiku postupného zostřování poměrů za pomoci vzájemného rozešťování katolíků: „vlasteneckých“ duchovních proti hierarchii a kněžím věrným svým biskupům, věřících proti tzv. „reakčním“ farářům a proti řeholníkům. V této první fázi proticírkevního boje se snažil režim vystupovat vůči tzv. „mírovým“ duchovním a také vůči prostým vesnickým věřícím relativně vstřícně. Je otázkou, zda taková situace nebyla jenom specifikem jihočeského regionu. To by si vyžadovalo podobný výzkum i v jiných krajích. S největší pravděpodobností však byla tato taktika s většími či menšími obměnami identická všude v Čechách a na Moravě.²⁵ Jihočeský region nepatřil v té době mezi nejreligioznější oblasti, ale také ne mezi kraje se slabou religiozitou. Výše uvedená taktika se snahou poštvat věřící proti kněžím by odpovídala spíše oblastem se silným náboženským založením obyvatelstva. Nicméně jak ukazuje i mnou citovaný článek Jana Sokola, s největší pravděpodobností bylo takto postupováno ve všech oblastech republiky. Až bylo dosaženo likvidace hierarchie, řeholníků a katolické inteligence, přišli na řadu i věřící, kteří se stali obětmi perzekuce. To už je ale další kapitola dějin pronásledování katolické církve komunistickým režimem.

²⁰ A. Š., *Ve jménu demokracie*, Praha 1922, s. 11–12.

²¹ Rostislav KOCOUŘEK: *Svět žaluje v Norimberku*, Praha: Fr. Borový, 1946.

²² Tamtéž.

²³ OA ČB, fond A 16, 371.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ PUCHTA, *Pronásledování*. Uvedený závěr vyplývá i z článku: Jan SOKOL: „Svědectví a izolace,“ in *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno: CDK, 2001, s. 204–205.

The tactics of Communist party's "Church secretaries" in 1948–50 in South Bohemian region

Keywords: Czech history, South Bohemian region, communist state power

Abstract: The communist state power applied a policy of gradual persecution of the catholic church in South-Bohemian region. It attacked the hierarchy and religious orders in the first stage, but pretended to be friendly towards the laymen while trying to set them against the church leadership. It was not until later on, that also the laymen started to be persecuted.